

O WPROWADZANIU UCZNIÓW KLAS IV-VI SZKOŁY PODSTAWOWEJ W ŚWIAT KULTURY

W komentarzach do podstawy programowej kształcenia ogólnego dla uczniów II etapu edukacyjnego dr hab. Witold Bobiński zwraca uwagę nauczycieli przedmiotów humanistycznych na fakt, że klasy IV-VI to okres w życiu młodego człowieka, który pozostaje nadal etapem propedeutycznym, etapem wprowadzania w szeroko rozumiany świat kultury. Wprowadzanie zaś obejmuje kilka dziedzin aktywności dydaktycznej, której odpowiadają - jako jej wynik - formy aktywności uczniów:

- zapoznanie się z wytworami kultury, a zatem: przyswajanie, rozpoznawanie, odróżnianie, porządkowanie ich odmian - w zakresie i o stopniu trudności adekwatnym do etapu rozwoju dziecka;
- wdrażanie do komentowania (ustnego, pisemnego, plastycznego) wytworów kultury ze szczególnym podkreśleniem wyrażania wrażeń, opisywania, także oceniania;
- zachęcanie do przetwarzania tekstów kultury, zwłaszcza przez zabawę, gry dydaktyczne;
- wdrażanie do samodzielnego poszukiwania, wybierania i poznawania tekstów kultury i potrzebnych informacji; budzenie zainteresowań, pasji;

- ćwiczenie językowej sprawności niezbędnej dla podejmowania aktywności w wymienionych dziedzinach.

W powyższym kontekście niezwykle ważne wydaje się, by w codziennej pracy, często zdeterminowanej przygotowaniem uczniów do sprawdzianu po klasie szóstej szkoły podstawowej, nauczyciele nie zapominali o wychowaniu estetycznym, które jako działanie interdyscyplinarne, obejmujące różne dziedziny wychowania, tj. literackie, muzyczne, plastyczne, teatralne, filmowe powinno być realizowane przez wychowanie przez sztukę i do sztuki.

Wychowanie przez sztukę, to wykorzystanie kontaktów ze sztuką w różnych oddziaływaniach wychowawczych wspomagających rozwój człowieka. Wychowanie do sztuki to przekazywanie wiedzy, kształtowanie umiejętności artystycznych i wdrażanie do aktywności twórczej.

Aby odczytać dzieło sztuki, potrzebna jest wiedza, aby je przeżyć, potrzebna jest wrażliwość. Dopiero przy spełnieniu tych dwóch warunków można je zrozumieć. Bezpośredni kontakt z dziełem sztuki powinien wyzwać emocje i pobudzać do refleksji, ale może też inspirować do własnych poszukiwań twórczych.

Tymczasem wieloletnie obserwacje uczniów (zwłaszcza klas czwartych), u których zauważa się pewien kryzys twórczości, widoczny na przykład w pisaniu opowiadań, pozwalają na wyciągnięcie wniosku, że ten obszar działań nauczycieli można i należy lepiej zagospodarować. Potwierdzeniem tych obserwacji są teorie naukowców zajmujących się psychologią i pedagogiką twórczości (np. W. Limont¹, K. J. Szmidt², E. P. Torrance³). Podkreślają oni, że w wieku 8-12 lat dzieci nabywają różne sprawności szkolne, umiejętności współpracy i współdziałania w grupie. Uczą się wspólnej zabawy i pracy, zdobywając kompetencje w wybranych dziedzinach aktywności. Rozwój poznawczy powoli ewoluuje w kierunku operacji formalnych. Dzieci przyswajają sobie dorobek kultury, w kręgu której się rozwijają. Niestety, kształcenie w tym okresie przebiega często według ściśle określonych schematów hamujących często inwencję twórczą dzieci, co prowadzi niejednokrotnie do kryzysu twórczości (8-10 lat i 11-12 lat). Niezwykle ważne jest, że dzieci, u których to zjawisko wystąpiło, już nigdy nie będą osiągać znaczących wyników w tej dziedzinie.

Dlatego nie do przecenienia wydaje się rola nauczycieli przedmiotów humanistycznych, którzy mogą przeciwdziałać opisanemu kryzysowi poprzez systematyczne kształcenie dyspozycji twórczych uczniów oraz umożliwianie im kontaktu z różnymi tekstami kultury w celu ich obserwacji, identyfikacji, analizy i interpretacji oraz przeżywania i przetwarzania. Zasadnym jest, aby działania podejmowane w szkole miały charakter interdyscyplinarny, tym bardziej, że wymagania opisane w podstawie programowej języka polskiego i plastyki są w wielu aspektach niemal identyczne.

Język polski	Plastyka
Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji	Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki
<i>Uczeń rozwija umiejętność poznawania dzieł sztuki; uczy się rozpoznawać różne teksty kultury oraz stosować odpowiednie sposoby ich odbioru.</i>	<i>Uczeń określa swoją przynależność kulturową..., a także uczestniczy w życiu kulturalnym tego środowiska (zna placówki kultury działające na jego rzecz).</i>
Analiza i interpretacja tekstów kultury	Analiza i interpretacja tekstów kultury – recepcja sztuki
<i>Uczeń (...) rozwija zainteresowanie różnymi dziedzinami kultury; poznaje specyfikę literackich i pozaliterackich sposobów wypowiedzi artystycznej; w kontakcie z dziełami kultury kształtuje hierarchię wartości, swoją wrażliwość, gust.</i>	<i>Uczeń rozróżnia określone dyscypliny w takich dziedzinach jak: architektura, sztuki plastyczne oraz w innych dziedzinach sztuki (fotografia, film); rozpoznaje wybrane dzieła... sztuk plastycznych...</i>
Tworzenie wypowiedzi	Tworzenie wypowiedzi – ekspresja przez sztukę
<i>Uczeń rozwija umiejętność wypowiadania się w mowie i w piśmie na tematy poruszane na zajęciach, związane z poznawanymi tekstami kultury i własnymi zainteresowaniami.</i>	<i>Uczeń podejmuje działalność twórczą, posługując się podstawowymi środkami wyrazu plastycznego i innych dziedzin sztuki (fotografia, film)...</i>

Jednocześnie nauczyciele realizujący przyjęty przez siebie program nauczania powinni tak organizować proces edukacyjny, żeby w maksymalny sposób wpływać na rozwój uczniów, a nie tylko ich wytworów. Uczeń nie ma być tylko narzędziem, ale też celem. Żeby stało się to możliwe, konieczne jest przekraczanie pewnych schematów w kształceniu i wykazanie się twórczym stosunkiem także do realizacji programu. Organizacja zajęć powinna skłaniać dzieci do przyjmowania postawy twórczej, dzięki zastosowaniu różnorodnych, ciekawych metod pracy oraz stworzeniu życzliwej atmosfery dobrej i pouczającej zabawy.

Dzieła z zakresu literatury, muzyki, plastyki - choć operują różnymi środkami - łączy określony system wartości, które ogólnie decydują o kulturze człowieka i jego miejscu w grupie społecznej. Kontakt ze sztuką powinien mieć charakter wszechstronny, zarówno pod względem dziedzin sztuki, jak i rodzajów wyzwalanej aktywności. Dekodowanie wartości zależy zaś w głównej mierze od pojawiających się emocji. W jaki sposób nauczyciele mogą wykorzystać wiedzę z tego zakresu do realizacji działań ze swoimi uczniami? Poniżej przedstawiamy krótki opis wykorzystania różnych emocji do kształtowania uczniów i ich postaw w kontakcie z różnymi tekstami kultury:

- w edukacji przez sztukę **zdziwienie** pojawia się wtedy, kiedy dziecko styka się po raz pierwszy z zupełnie mu nieznaną odmianą dzieła lub dziełem rozpoznawanym na zasadzie podobieństwa, czyli kojarzonym z wcześniej poznanymi, ale zawierającym nowe, dotąd nieznanne elementy (rzeźby balansujące Jerzego Kędziory, nagranie bicia serca poetki w Domu Poezji Muzeum Haliny Poświatowskiej);
- podczas zajęć związanych ze sztuką obserwuje się **zadowolenie** w toku słuchania (literatura, muzyka) lub oglądania (plastyka) dzieła zawierającego elementy zabawne lub treści bliskie dziecku, przez nie akceptowane (wykorzystanie muzyki młodzieżowej, opowiadania z cyklu "Mikołajek");
- w przypadku poznawania tekstów literackich i piosenek **miłość** może odnosić się do uczucia i towarzyszących mu myśli, stanów psychicznych, które wyzwala identyfikowanie się dziecka z bohaterem, ukazany w sytuacjach wskazujących na miłość. Dzieło plastyczne lub muzyczne pełni tę funkcję w sytuacji, gdy dziecko kojarzy je w całości lub określony fragment z kimś lub z czymś, dobrze znanym z autopsji, wyzwalającym miłość ("Mały Książę" Antoine de Saint-Exupery : piosenka pt. "Książę i Róża", Sting w utworze "Desert rose", fontanna w "Museum of The Little Prince" w Hakone w Japonii);
- wykorzystuje się takie dzieła, które ilustrują **przygnębienie, zniechęcenie, przykrość, zmartwienie, niezadowolenie, niechęć, a nawet melancholię**. Równocześnie jednak dzieła zawierają elementy wskazujące na smutek jako czas zadumy, refleksji prowadzącej do pogodzenia się, zrozumienia konsekwencji. Praca związana z takim dziełem sprowadza się do ukazania możliwości przezwyciężenia własnego smutku, dostrzegania go u innych osób i projektowania działań mogących ewentualnie pomóc smutek zamienić na zadowolenie (mit "Demeter i Kora": muzyka Zbigniewa Preisnera, np. ścieżka dźwiękowa do "Podwójnego życia Weroniki", praca plastyczna nt. "Ziemia, która płacze i ziemia, która cieszy się razem z Demeter", drama/pantomima z udziałem rekwizytów/wielokolorowych chust);
- w edukacji przez sztukę pojęcie **wstydu** dziecko poznaje pośrednio, odtwarzając role bohaterów, przedstawionych w kodzie językowym lub poprzez projektowanie przyczyn dostrzeganego wstydu u osoby przedstawionej w dziele plastycznym lub literackim. Projektowane zatem sytuacje dydaktyczne mogą inspirować dzieci do zmiany zachowania, kojarzonego ze wstydem, a także do podejmowania działań, których unikały do tej pory z powodu wstydu, jaki wyplýwał z fałszywego przekonania, że działania te są nieodpowiednie ("Ten obcy" I. Jurgielewiczowej: piosenka "Wciąż bardziej obcy" zespołu Lady Pank, obcy w filmie/filmach);
- podczas zajęć związanych ze sztuką nie planuje się sytuacji dydaktycznych, które mogą prowadzić do **strachu**. Pośrednio jednak dziecko może odczuć strach, śledząc perypetie bohatera tekstów literackich, czy też oglądając dzieło plastyczne

albo słuchając muzyki. W tych przypadkach organizuje się w ramach procesu twórczego rozpatrywanie różnych motywów wyzwalających strach, aby wskazać nieistotne, a także określić zagrożenia, których przezwyciężenie, świadome podjęcie ryzyka w imię osiągnięcia jakiegoś szczytnego celu, prowadzi do pokonania strachu, przynosi zadowolenie ("Tatusz Muminka i morze" Tove Jansson - Buka jako personifikacja lęku i Muminek jako przykład bohatera, który przelamuje strach w imię wyższych racji; "Hobbit" J. R. R. Tolkiena - Bilbo Baggins, który pokonuje strach przed wyprawą, bo daje się ponieść przygodzie; malarstwo marynistyczne).

Realizację zadań wynikających z celów tak rozumianego kształcenia należy prowadzić w oparciu o bezpośredni kontakt z tekstami kultury i dziedzictwem kulturowym przy wykorzystaniu oferty różnych instytucji.⁴ Bezpośredni kontakt z dziełem sztuki jest niezbędny w procesie wychowania i nauczania.

Jakie dodatkowe cele edukacyjne realizujemy, umożliwiając uczniom kontakt ze sztuką?

- wprowadzanie uczniów do aktywnego uczestnictwa w kulturze,
- rozwijanie wrażliwości oraz umiejętności refleksyjnego patrzenia i słuchania,
- poznanie elementów światowego dziedzictwa kulturowego,
- poznanie kultury swojego regionu i budowanie w oparciu o poczucie własnej tożsamości postaw patriotycznych,
- wpływanie przez sztukę na obyczaje i kulturę uczniów.

Na jakie osiągnięcia uczniów możemy liczyć?

- rozbudzenie potrzeby kontaktu z tekstami kultury,
- dostrzeganie wartości kultury regionalnej i ciągłości procesu jej budowania,
- świadome i aktywne uczestnictwo w kulturze,
- dbanie o kulturę estetyczną.

O czym musimy pamiętać, proponując uczniom udział w zajęciach pozaszkolnych?

- lekcje w muzeum, galerii (innym obiekcie) powinny być starannie przygotowane od strony merytorycznej,
- przed lekcją należy uczniów przygotować do odbioru treści oraz przedstawić im zadania i cele zajęć,
- należy stosować różne metody i formy zajęć: wykład, pogadanka, zabawy dydaktyczne z zastosowaniem metod

problemowych, wywiad, działalność praktyczna itp.

Poniższy przykład jest propozycją cyklu zajęć interdyscyplinarnych, mających na celu wykorzystanie kilku dziedzin aktywności dydaktycznej sprzyjających wprowadzaniu uczniów w szeroko rozumiany świat kultury w połączeniu z wycieczką edukacyjną do galerii.

Scenariusz lekcji języka polskiego w klasie V szkoły podstawowej

Opracowała Agnieszka Frejlich

TEMAT: W GALERII SŁÓW I OBRAZÓW.

Cele wynikające z podstawy programowej z języka polskiego

UCZEŃ:

- sprawnie czyta tekst głośno i cicho;
- rozumie dosłowne i przenośne znaczenie wyrazów w wypowiedzi;
- dostrzega swoistość artystyczną dzieła;
- odbiera teksty kultury na poziomie dosłownym i przenośnym;
- uczestnicząc w rozmowie, słucha z uwagą wypowiedzi innych, mówi na temat, prezentuje własne zdanie i uzasadnia je.

METODY

praca z tekstem, przekład intersemiotyczny, wycieczka edukacyjna

FORMY

indywidualna, grupowa, zespołowa

MATERIAL

tekst wiersza Jerzego Ficowskiego *Tutaj*

CZAS REALIZACJI

3 jednostki lekcyjne (w tym jedna przeznaczona na wycieczkę do galerii)

ORGANIZACJA ZAJĘĆ

Uczniowie przygotowali się do zajęć, gromadząc materiały plastyczne potrzebne do wykonania ilustracji do wiersza. Jako zadanie domowe otrzymali następujące polecenie: W słowniku języka polskiego odszukaj wyraz "galeria" i zapisz jego znaczenie.

PRZEBIEG ZAJĘĆ W SZKOLE (2 godziny lekcyjne)

Zadanie wstępne.

Wyjaśnienie wieloznaczności pojęcia "galeria" w oparciu o notatki uczniów. Nauczyciel zwraca uwagę na dwa znaczenia, które będą miały związek z lekcją: kolekcja dzieł sztuki istniejąca jako samodzielna instytucja lub stanowiąca

⁴ Instytucje kultury działające na terenie Częstochowy, z którymi warto podejmować współpracę to m.in.: Ratusz, Pawilony Wystawowe w Parku ks. Stanisława Staszica, Pawilon Etnograficzny, Zagroda Włościańska, Muzeum Górnicztwa Rud. Żelaza, Multicentrum "Zodiak", Rezerwat Archeologiczny, Galeria Dobrej Sztuki, Dom Poezji - Muzeum Haliny Poświatowskiej, Willa Generała, Teatr im. A. Mickiewicza, Miejska Galeria Sztuki, Regionalny Ośrodek Kultury, Ośrodek Kultury Filmowej - KINO STUDYJNE ILUZJA

dział w muzeum; salon wystawowy, w którym sprzedaje się dzieła sztuki.

Burza mózgów: Jakże dzieła można eksponować w galerii?

Nauczyciel wprowadza termin: obraz poetycki.

Ze słów i ich znaczeń poeci tworzą obrazy poetyckie, czyli rodzaj obrazów namalowanych słowem. Obraz poetycki to taki opis zawarty w utworze, na podstawie którego czytelnik może, wykorzystując wyobraźnię, stworzyć w myślach wyrazisty, plastyczny obraz świata przedstawionego.

Podanie tematu lekcji: W galerii słów i obrazów.

Analiza i interpretacja tekstu.

1. Nauczyciel wzorcowo odczytuje wiersz (jest to ważny moment lekcji, gdyż w czasie pracy grupowej uczniowie będą sami czytać tekst, analizować go i interpretować).

2. Nauczyciel dzieli klasę na 2-3 osobowe grupy, które wykonują następujące polecenia:

a. Stwórzcie dowolną techniką ilustrację do jednej (wylosowanej) zwrotki wiersza Jerzego Ficowskiego. W tym celu:

- Przeczytajcie uważnie utwór i porozmawiajcie o tym, jakie obrazy poetyckie można w nim wyodrębnić.
- Odpowiedzcie na pytanie: Jakich narzędzi użył autor, by stworzyć te obrazy? Czym zostały namalowane? Dlaczego nazywamy je obrazami poetyckimi?
- Nazwijcie każdy z tych obrazów.
- Powiedzcie, co przedstawiają poszczególne obrazy.
- Odpowiedzcie na pytanie postawione w utworze: Co to znaczy - Tutaj?
- Uzupełnijcie wniosek: Wiersz Jerzego Ficowskiego *Tutaj* pozwala nam sobie wyobrazić ...
- Przydzielcie pracę wszystkim osobom należącym do grupy.
- Zatytułujcie swoją pracę.

b. Przedstawcie efekt waszej pracy.

- Szczegółowo opiszcie ilustrację.
- Wyjaśnijcie jej tytuł.
- Powiedzcie, który etap pracy był dla was najtrudniejszy i dlaczego.

c. Oceńcie swoje prace, które - według was - są najciekawszą ilustracją utworu i uzasadnijcie swój wybór.

3. Nauczyciel wspólnie z uczniami wywiesza ilustracje obok cytatów, tworząc minigalerię słów i obrazów, uświadamiając uczniom wartość różnych środków artystycznego wyrazu - słów i obrazu plastycznego - predestynujących je do miana sztuki.

4. Nauczyciel ocenia aktywność i zaangażowanie uczniów. Zwraca uwagę na oryginalne pomysły, ciekawe wykorzystanie materiałów w pracach plastycznych oraz adekwatną konkretyzację obrazów poetyckich.

Zadanie domowe.

Korzystając z dostępnych źródeł informacji (Internet, lokalna prasa), wyszukaj informacje na temat galerii sztuki znajdujących się w twoim mieście.

PRZEBIEG ZAJĘĆ W GALERII (1 godzina lekcyjna)

1. Zwiedzanie galerii, oglądanie wystawy malarskiej/fotograficznej poświęconej przyrodzie.

2. Uczniowie wypowiadają się na temat oglądanych dzieł, m.in. odpowiadając na pytania:

Co przedstawia praca, którą oglądasz?

Jaki element przyrody został utrwalony? Co szczególnie przemawia do twojej wyobraźni, twoich uczuć?

Co na podstawie dzieła możesz powiedzieć o jego autorze?

Dlaczego ta praca zwróciła twoją uwagę? Czym cię zainteresowała?

Jaka kolorystyka dominuje w pracy? Dlaczego?

Co możesz powiedzieć o kompozycji?

3. Podsumowanie wycieczki. Zwrócenie uwagi uczniów, że wielość prac o tematyce przyrodniczej świadczy m.in. o pięknie otaczającej nas przyrody zauważanej i utrwalanej przez malarzy, fotografów, poetów. Chętnie oglądamy i czytamy ich prace, ucząc się od nich wrażliwości i oryginalności spojrzenia.

Zadanie domowe/propozycje do wyboru.

Znajdź w Internecie fotografię/reprodukcję obrazu o tematyce przyrodniczej i opisz ją w kilku zdaniach. Podaj adres strony, z której skorzystałeś.

Napisz wiersz na temat przyrody.

Odszukaj informacje na temat wystaw aktualnie prezentowanych w galeriach w twoim mieście i przygotuj się do przedstawienia jej w klasie.

Napisz, jak rozumiesz słowa: Obrazy możemy czytać, a wiersze malować.

Wykonaj pracę plastyczną pt. *Pejzaż polski*.

Ułóż historyjkę obrazkową pt. *Moja podróż po Polsce*.

Agnieszka FREJLICH -
nauczycielka języka polskiego
SP nr 12 w Częstochowie,
doradca metodyczny SOD

Małgorzata DOMAŃSKA -
nauczycielka plastyki
SP nr 1 w Częstochowie,
doradca metodyczny SOD